

ΙΠΠΟΛΥΤΟΣ ΧΙΟΥ ΚΡΗΣ*

Οἱ χρόνοι τοὺς ὁποίους ἐκάλυψεν ἡ δρᾶσις ἱκανῶν καὶ λογίων πατριαρχῶν οἱοὶ Ἰερεμίας ὁ Β', Μελέτιος ὁ Πηγᾶς καὶ Κύριλλος ὁ Λούκαρις εἶναι ἐξαιρετικοῦ ἐνδιαφέροντος, οὐ μόνον διὰ τὴν ἐκκλησιαστικὴν μας ἱστορίαν, ἀλλὰ καὶ διὰ τὴν μεγάλην φιλολογικὴν κίνησιν τοῦ ὑποδούλου (εἰς τοὺς Τούρκους ἢ Φράγκους) Ἐθνους. Ἰδιαιτέρως δι' ἡμᾶς τοὺς Κρητας σημαίνει τὸ πρᾶγμα, διότι οὐ μόνον ὁ Πηγᾶς, ὁ Λούκαρις καὶ ὁ ἐπίσκοπος Κυθήρων Μάξιμος Μαργουῦνιος, σὶ τρεῖς κυριαρχοῦσαι μορφαί, εἶναι Κρητες, ἀλλὰ καὶ πλῆθος ἄλλο λογίων κληρικῶν γνωρίζεται ἐκ τῆς ἀλληλογραφίας τῆς ἐν λόγῳ τριάδος, ἠγούμενοι, ἐπίσκοποι, μητροπολίται καὶ μοναχοί. Καὶ παρ' αὐτοὺς ὑπάρχουν πάντοτε οἱ μὴ Κρητες ἀλλ' ὀφείλοντες εἰς τὴν μεγαλόνησον τὴν μόρφωσίν των, ὅπως ὁ Γαβριὴλ Σεβήρος, ὁ μητροπολίτης Φιλαδελφείας.

Μία τῶν μορφῶν αὐτῶν, τὴν ὁποίαν μόλις δυνάμεθα σήμερον νὰ σκιαγραφήσωμεν ἀπὸ τὴν ἀλληλογραφίαν του καὶ ἀπὸ ἔγγραφα σχετικὰ μὲ τὴν ἐκκλησιαστικὴν του δρᾶσιν εἶναι ὁ πρῶτον μὲν διατελέσας καστροίνσιος τοῦ Οἰκουμενικοῦ θρόνου, εἶτα δὲ ἐπίσκοπος Μηθύμνης (Λέσβου) καὶ μητροπολίτης Χίου, Ἰππόλυτος, Κρητής*.

I. ΟΝΟΜΑ - ΚΑΤΑΓΩΓΗ - ΜΟΡΦΩΣΙΣ

Ποῦ ἀκριβῶς ἐγεννήθη ὁ Ἰππόλυτος ἄγνωστον¹. Πάντως ἐαυτὸν

*) Τὰς κυριωτέρας εἰδήσεις περὶ Ἰππολύτου καὶ σχετικὴν ἀλληλογραφίαν, ὀφείλομεν πρῶτον εἰς τὸν Mart. Crusius, *Turcograeciae libri octo...* Basileae, 1584. Εἶτα ἐπληροφόρησαν ἡμᾶς ὁ Le Quien, *Oriens Christianus I*, Parisiis 1740, σσ. 932 - 934, 964, ὁ K. N. Σάθας, *ΝΦ* ἐν Ἀθήναις 1868, σ. 217, ὁ Ἀθ. Παπαδοπούλος Κεραμεύς, *Μαυρογορδάτειος Βιβλιοθήκη*, ἐν Κωνίλει 1881, σ. 20 σημ. 3 τῆς β' στήλης, εἶτα ὁ αὐτὸς Συμβολὴ εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς ΝΦ μέρος Α', *ΕΦΣΚ ΙΖ*, 1886, σ. 52, ὁ Γεώργιος Ἰ. Ζολώτας, *Χιαζῶν καὶ Ἐρυθραϊκῶν ἐπιγραφῶν Συναγωγὴ*. Ἀθηνᾶ 20, 1908, σσ. 304 - 306 καὶ τέλος ὁ Κωνστ. Ι. Ἀμαντος, Ἀπὸ τὴν Ἐκκλησιαστικὴν Ἱστορίαν τῆς Χίου, *Ἑλληνικά* 4, 1931, σσ. 47 - 68, ἐν σσ. 46 - 49.

Ἡ ἀλληλογραφία τοῦ Ἰππολύτου (ἐπιστολαὶ του καὶ πρὸς αὐτὸν ἀπευθυνόμεναι, ἐδημοσιεύθη κατὰ καιροὺς ὑπὸ τῶν Crusius, Lamius, Σακκελιῶνος, Legrand, Νινολάκη, Παχνοῦ, Σιδερίδου, ὅπως φαίνεται ἐκ τοῦ ἐν τῇ παρούσῃ πίνακος. Χειρόγραφον ἀγιοταφικὸν τοῦ ἐν Κωνίλει Μετοχίου ὑπ' ἀριθ. 463, ἐν ᾧ περιέχεται ἀλληλογραφία τοῦ Ἰππολύτου, περιεγρᾶφη τὸ πρῶτον ὑπὸ Γ. Σοφοκλέους, Βιβλιογραφία *ΕΦΣΚ Α'*, 1863 σσ. 219 - 220.

¹) Ὁ Ζαβίρας, *Νέα Ἑλλάς*, Ἀθήνησι 1872, σ. 120 τὸν θεωρεῖ Χίτι

λέγει «Κρήτα»² καὶ ὑπὸ τοῦ Μελετίου Πηγᾶ καλεῖται «δμοπάτριος»³. Τὸ κατὰ κόσμον ὄνομά του ἦτο, φαίνεται, Ἰωάννης⁴, ἀφοῦ διὰ Μηνναῖα τῶν Ἰουλίου καὶ Αὐγούστου μηνῶν ἀνήκοντα ποτὲ εἰς αὐτόν, ἐγράφη ὅτι: ὑπῆρξε δὲ ποτε κτῆμα τὸ τεῦχος τοῦτο καὶ τινος «παπᾶ Ἰωάννου τοῦ ἐκ καστρισίου»⁵.

Χαρακτηριστικαὶ εἶναι αἱ σχέσεις τοῦ Ἰππολύτου πρὸς τοὺς Κρήτας ἱεράρχας τῆς ἐποχῆς του. Ἐξ αὐτῶν τὸν νεώτερον, Κύριλλον τὸν Λούκαριν (1572 - 1638) δὲν ἐγνώρισε προσωπικῶς, τοῦλάχιστον πρὸ τῶν ἐτῶν 1592 - 1593, ὅτε οὗτος διέτριψεν ἐν Κρήτῃ καὶ Κωνσταντινουπόλει⁶. Ὁ Λούκαρις εἶχεν ἐκπαιδευθῆ ἐν Κρήτῃ καὶ παρὰ Μελετίῳ τῷ Βλαστῷ⁷, ἀπεστάλη δὲ τὸ 1584 εἰς Βενετιάν παρὰ τῷ Μαξίμῳ Μαργουνίῳ, ὅπου καὶ διέμεινε μέχρι τοῦ 1588⁸. Ὁ Ἰππόλυτος πάλιν διετέλει τοῦλάχιστον ἀπὸ τοῦ 1575 Μηθύμνης, ἐπομένως ἦτο ἀδύνατον νὰ ἐγνώρισε τὸν Λούκαριν κατὰ τὴν παιδικὴν του ἡλικίαν. Ἐπομένως ἢ ἐν τῇ ἐπιστολῇ τοῦ λαϊκοῦ ἔτι, καὶ κατὰ κόσμον Κωνσταντίνου Λουκάρεως (Σεπτ. 1591) πρὸς τὸν Ἰππόλυτον φράσις «σὲ γὰρ ἐγὼ μόνον οἶδα διδάσκαλον φιλόσοφον καὶ δεξαίμην Ἰππολύτου τοῦ πανιερωτάτου μίαν μᾶλλον ἐπιστολὴν ἢ τὸν ἐκ Ἀυδίας χρυσόν»⁹, δὲν ἀφορᾷ εἰς προσωπικὴν σχέσιν μαθητοῦ πρὸς διδάσκαλον. Χαρακτηριστικὴ εἶναι ἡ φράσις τοῦ Λουκάρεως «Ὀδμὸς πατῆρ ἀποδώσει σου τῇ παιδεύσει τὰ γράμματα. Αὐθις δὲ ἐγνωκε πρὸς ὑμᾶς ἀφικέσθαι· οὐ γὰρ αὐτῶ θέμις τοῖς ἐν Παταβίῳ σοφοῖς τὰ συνηθείας ποιήσασθαι»¹⁰. Πατέρα, νομίζω, ἀποκαλεῖ ἐν προκειμένῳ ὁ Λούκαρις τὸν Μάξιμον Μαρ-

(ἐπειδὴ βέβαια εἶβεν αὐτὸν μητροπ. Χίου)! Οὐδὲ Κυθήριος ἦτο ὡς θεωρεῖ αὐτὸν ὁ Κ. Ἄμαντος, Ἑλληνικά 4, 1931, σ. 49 σημ. 5.

²) Εἰς ἐπιστολὴν του ἀπὸ 23 Φεβρ. 1592 δημοσιευθεῖσαν ὑπὸ Ἐ. L. egrand, BH XVII s. t., IV, 1896, σσ. 212 - 214.

³) «Ἐπιθυμοῦμεν γὰρ ὀλοφύχως πάντας ὑμᾶς, ὁμοπατρίους τε ὄντας...». Πρβλ. ΔΙΕΕ 1, 1883, σ. 58.

⁴) Καὶ διὰ τὴν μετονομασίαν οὗτοῦ εἰς Ἰππόλυτον.

⁵) Ἄ. Παπ. Κεραμεύς, Μαυρογορδ. Βιβλιοθ. σ. 20. Ὁ Κεραμεύς δὲν συνσχέτισε τὸν Ἰωάννην πρὸς τὸν Ἰππόλυτον.

⁶) Πρβλ. Χρυσόστομον Παπαδόπουλον, Κύριλλος Λούκαρις², ἐν Ἀθήναις 1939, σ. 14 ἔξ. καὶ Ἄδ. Ν. Διαμαντόπουλον ἐν τόμῳ «Κύριλλος ὁ Λούκαρις» Ἀθῆναι 1936, σ. 26.

⁷) Πρβλ. Μ. Γεδεών, Οἱ διδάσκαλοι Κυρίλλου τοῦ Λουκάρεως «Ἐκκλησιαστικὴ Ἀλήθεια» Θ', 1889, σσ. 122 - 123, 131 - 133, 165 - 166, 181 - 184 καὶ Ἄδ. Ν. Διαμαντόπουλον, Ἐνθ' ἄνωτ. σ. 25.

⁸) Περὶ τοῦ Βλαστοῦ πρβ. ὅσα ἐγράψα ἐν ΕΕΒΣ 18, 1948, σσ. 247 - 57 καὶ «Ἀθηνᾶ» 53, 1949, σσ. 85 - 93 καὶ 355. Ὁμοίως Β. Λαοῦρεδαν, «Κρητικὰ Χρονικά» 6, 1952, σσ. 42 - 47 καὶ Κ. Δ. Μέρτζιον, αὐτόθι σ. 272.

⁹) Ἐ. L. egrand, BH de XVII s. τόμος IV, 1896, σ. 208.

γούνιον (1549 - 1602), ὁ ὁποῖος (κατὰ τὸν Λούκαριν) ἦτο ἄξιος ν' ἀποδώσῃ τὰ γράμματα (κατὰ λόγον τέχνης καὶ σοφίας) εἰς τὸν Ἰππόλυτον, παρὰ τοῦ ὁποῖου ὁ 19ετής Λούκαρις ἔγραφε «*μη περιόδης ἡμᾶς ὡσπερ νεοτιούς . . . ἀλλὰ γράφε συνεχῶς . . .*»⁹.

Ὡς πρὸς τὸν Μαργούνιον καὶ τὸν Μελέτιον Πηγᾶν, τούτους θὰ εἶχε γνωρίσει ὁ Ἰππόλυτος ἐν Κρήτῃ νέος, διότι ἀμφοτέρων φαίνεται πρεσβύτερος τὴν ἡλικίαν. Καὶ τοῦ μὲν Μαργουνίου ἐσώθη μία μόνον πρὸς τὸν Ἰππόλυτον ἐπιστολή, ἑτέρα δὲ τοῦ Πηγᾶ, ὁ ὁποῖος ἔγραψε καὶ ἐπικοινωνοῦν πρὸς τὸν Ἰππόλυτον καὶ ἄλλα πρόσωπα ἐν Κρήτῃ δευτέραν. Ἐκ δὲ τῶν πέντε σωθεισῶν ἐπιστολῶν τοῦ Ἰππολύτου μία ἔχει παραλήπτῃ τὸν Μαργούνιον.

Ἄλλὰ καὶ Γαβριὴλ τὸν Σεβῆρον (1541 - 1616) θὰ εἶχε πιθανῶς γνωρίσει ἐν Κρήτῃ ὁ Ἰππόλυτος, ἄνδρα σχετικώτατον πρὸς τὴν Κρήτην.

Ὡς πρὸς τὰς σπουδὰς τοῦ ἀνδρός, οὐδὲν μαρτυρεῖται. Τὴν φήμην του ὡς σοφοῦ καὶ τὴν ἰκανότητα τοῦ γράφειν τὸν ἕλληνα λόγον μαρτυροῦν διάφοροι ἐπιστολαὶ αὐτοῦ, πρὸς αὐτὸν καὶ περὶ αὐτοῦ. Ἡ Κρήτη κατὰ τὸν 15' αἰ. μεσοῦντα ἦτο εἰς θέσιν νὰ ἐκθρέψῃ λογίους ἄνδρας, διότι συνέχιζεν ὑπὸ τοὺς Ἑνετοὺς τὴν βυζαντινὴν παράδοσιν καὶ τὰ μοναστήριά της εἰς τὰ ὁποῖα δύο αἰῶνας πρὶν εἶχον ζήσει λόγοι ἀνδρες ὡς ὁ Ἰωσήφ Βρυέννιος καὶ ὁ Νεῖλος Δαμιλάς, ἦσαν κέντρα μαθήσεως καὶ συλλογῶν χειφῶν. Εἰς τὴν μάθησιν δὲ συνετέλει καὶ αὐτὴ ἡ μετὰ τῆς Ἑνετίας ἐπικοινωνία. Παρὰ ταῦτα δὲν πρέπει νὰ μᾶς διαφεύγῃ ὅτι οἱ κατὰ τὸν 15' αἰ. γράφοντες συνέχιζον τὴν καλλιέργειαν τοῦ λογοτεχνικοῦ εἴδους τῶν ἐπιστολῶν, ὅπου αἱ ἐπαινετικαὶ φράσεις σπανίως εἶναι πρωτότυποι, συνήθως δὲ λαμβάνονται ἀπὸ ἐπιστολικά ὑποδείγματα εὐρύτατα ἀκόμη κυκλοφοροῦντα. Διὰ τοῦτο φράσεις ὡς «*ἦνίκα τὸ κλεινόν του γράμμα ἐκομισάμην . . . ὄσης εὐμουσίας καὶ αἰτικισμοῦ εἶρον ἀνάπλεων*» κατανοοῦν κοινοὶ τύποι.

II. Ο ΤΙΤΛΟΣ ΤΟΥ ΚΑΣΤΡΙΝΕΙΟΥ

Ὁ Ἰππόλυτος ἀναφέρεται εἰς σημεῖωμα τοῦ ὑπ' ἀριθ. 3 (τῶν ἀρχῶν 15' αἰ.) κώδικος τῆς ἱ. μνηῆς Λειμῶνος Λέσβου ὡς ἀκολούθως : (*7 βιβλία κομμάτια ε' ἰουλίον καὶ ἀγούστου ἐν βιβλίον' νοέμβριος ἕτερον βιβλίον' εὐχολόγιον' πραξαπόστολος· καὶ παλαιᾶ διαθήκη· καὶ εἶναι τοῦ κυροῦ Ἰππολύτου τοῦ ποτὲ μεθύμνης, καὶ μᾶς τὰ ἔδωσεν ὁ κύριος κωνσταντῆς λέου*). Ὁ περιγράψας τὸν κώδικα Ἄθ. Παπαδόπ. Κεραμεὺς ἐπάγεται : «*Ἐπῆρξε δὲ ποτε κτῆμα τὸ τεῦχος τοῦτο [Μηναῖα] καὶ τινος «παπαῖ Ἰωάννου τοῦ ἐκ καστρινίου»*¹⁰.

¹⁰) Ἄ θ. Παπαδ. Κεραμεύς, Μαυρογορδάτειος Βιβλιοθήκη, ἐν Κωνσταντινουπόλει 1884, σ. 20 σημ. 3.

Εἰς τὸν ὑπ' ἀριθ. 133 κώδικα τῆς αὐτῆς ἰ. μονῆς, μηναιὸν Νοεμβρίου, ἀνέγνωσεν ὁ αὐτὸς Ἰ. Παπ. Κεραμεὺς τὸ ἑξῆς σημείωμα : «*Ἐπροσηλώθη τὸ παρὸν βιβλίον διὰ ψυχικὴν μου σωτηρία, ὑπὸ τοῦ ἐν μακαρίᾳ τῇ μνήμῃ Νικάνδρου, ἱερομονάχου ἐν ταῖς χερσὶ τοῦ πατριωτάτου μητροπολίτου Μηθύμνης κυρίου Ἰππολύτου, τοῦ ἐκ νήσου Κηνηθώρας, καστρισίου*»¹¹.

Ὡς ἤδη εἶπον θεωρῶ τὸν πατᾶ Ἰωάννην καστρισίον καὶ τὸν Ἰππόλυτον καστρισίον τὸ αὐτὸ πρόσωπον. Ὅτι δ' εἶχε τοιοῦτον τίτλον, παρωνύμιον ἢ ἐνδεικτικὸν τόπου γεννήσεως ἐπίθετον ὁ Ἰππόλυτος, φαίνεται ἐκ τῶν πρὸς αὐτὸν ἐπιστολῶν Ἀγνώστου τινὸς καὶ τοῦ Λουκάρεως γραφόντων «*Ἰππολύτω τῷ Καστρικίῳ*»¹² ὁ εἰς καὶ «*Ἰππολύτω τῷ Καστρισίῳ*»¹³ ὁ δεῦτερος. Καὶ περὶ μὲν τῆς ἐκ Κρήτης καταγωγῆς τοῦ Ἰππολύτου, οὐδεμία μαρτυρία τρίτου δύναται νὰ μεταβάλῃ τὰ πράγματα, ἐφ' ὅσον ὁ ἴδιος ὀνομάζεται, ὡς ἤδη παρετήρησα «*Ἰππόλυτος Κρής*». Πιθανῶς δὲ τὸ «*Κυνθήρας*» ν' ἀνεγνώσθη οὕτω ἀντὶ «*Κανδίας*». Τὸ «ἐκ καστρισίου» ὁμοῦς τοῦ Κεραμέως δὲν φαίνεται εἰς ἐμὲ ὀρθόν. Διότι ὁ πατᾶ Ἰωάννης ἀπλούστατα ἔφερε τὸ ὄφφικιον τοῦ καστρισίου¹⁴, ὑπὸ τὸ ὅποιον καὶ ἔγινε γνωστός.

Τὸ ὄφφικιον τοῦτο ἐδίδοτο εἰς ἐπαρχιακὰς μητροπόλεις, κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους, καὶ εἰς ἱερεῖς. Μάρτυς τούτων ὁ ὑπὸ τοῦ Crusius ἀναφερόμενος ὡς ὑπογράφας τὸ 1580 «*ὁ κατὰ πάντα δοῦλος τῆς σῆς παραγίτητος ἱερεὺς ὁ κωνσταντῖνος ὁ πετριτζης, καὶ καστρισίος Χίου*»¹⁵. Ὁ ἐκδότης σχολιάσας τὴν παράδοξον λέξιν ἐσημείωσεν «*ut aliunde Καστρισίος, qui in liturgia tenet τὸ κάστριον τῶν θυμιαμάτων, quod ego thuribulum intelligo*»¹⁶. Ὑπάρχει ἐπομένως παράδειγμα ἱερέως — καστρισίου, τὸν ὅποιον πιθανώτατα αὐτὸς ὁ Ἰππόλυτος προεχείρισεν.

Ἄλλὰ τί τὸ τοιοῦτο ἀξίωμα ; Εἶναι γνωστὸν ὅτι τὰ ἀξιώματα τῆς βυζαντινῆς ἀθλῆς παρέλαβεν, ἄλλα μὲν πρὸ τῆς ἀλώσεως ὑπὸ τῶν Τούρκων, ἄλλα δὲ μετὰ τὴν ἀλωσιν, ἢ πατριαρχικὴ ἀθλή. Οὕτω καὶ μέγαν λογοθέτην ἀπέκτησε τὸ πατριαρχεῖον, τῆς λογοθεσίας οὔσης ὄφφικίου κοσμικοῦ πρίν. «Ὁ καστροῦ τῆς βασιλικῆς τραπέζης» διατελῶν ὑπὸ

¹¹) Ἐνθ' ἀνωτ. σ. 93.

¹²) Χιακὰ Χρονικά 6, 1926, σ. 187.

¹³) Χιακὰ Χρονικά 6, 1926, σ. 186.

¹⁴) Περὶ τοῦ ὄφφικίου ἐκτενῶς καὶ διαφωτιστικῶς παλαιότερον ὁ Jacobus Gouar, Εὐχολόγιον sive Rituale Graecorum, editio secunda, Venetiis 1730, σσ. 235 - 236.

¹⁵) Turcograecia σ. 284.

¹⁶) Αὐτόθι σ. 285.

τὰς διαταγὰς τοῦ περιφανοῦς πραιποσίτου, ἔργον εἶχε νὰ μεταβιβάζη εἰς τοὺς προσκεκλημένους τὰ ἐκ τῆς βασιλικῆς τραπέζης ὡς δῶρα ἔξαποστελλόμενα φαγητὰ καὶ προπορευόμενος νὰ τοποθετῇ τοὺς προσκεκλημένους κύκλῳ τῆς βασιλικῆς τραπέζης, ὡς παρεδόθη ὑπὸ τοῦ Κλητορολογίου τοῦ Φιλοθέου¹⁷: «προπορευομένων αὐτῆς (τῶν ἔξαγομένων δαιτυμόνων) τοῦ κλεινοῦ καστρησίου τῆς βασιλικῆς τιμίας τραπέζης» (II, 744,14).

Ὅτι ὁμοῦ παλαιόθεν τὸ ἀξίωμα ἐδόθη καὶ εἰς ἐκκλησιαστικὸν φαίνεται καὶ ἐκ τοῦ Κωνσταντίνου Πορφυρογεννήτου, Περὶ βασιλείου τάξεως (Bonn II, σ. 870) ὅπου ὁ ὑπομνηματιστὴς ἐσημείωσεν «habebat quoque patriarcha suum castrensum, qui ejus camerarius quodammodo erat»! Κανστρίον δ' ἦτο τὸ κιβώτιον μὲ τὸν λίβανον καὶ τὰ ἀρώματα¹⁸.

Ὅμοιως εἰς παλαιὰν «τάξιν τῆς ἁγίας λειτουργίας κατὰ τὸν τύπον τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας»¹⁹ ἀναγινώσκειται: «καὶ δευμύσας τὰς χεῖρας αὐτοῦ (ὁ ἀρχιερεὺς) ἴστανται τῆν καῦτα δὲ ἔρχεται εἰς τῶν ἀρχόντων τοῦ ἐωνύμου καὶ ἐπιδίδωσι τοῦτω, τὸ κανστρίον; (sic) καὶ προσκυνήσας ὑποχωρεῖ· κατέχοντος δὲ τοῦτο τοῦ ἀρχιερέως ἔρχεται παρανίκα ὁ δευτερεύων ἢ ὁ ἀρχιδιάκονος καὶ προσκυνήσας καὶ τὴν χεῖρα ἀσπασάμενος, ἀναλαμβάνεται τοῦτο· καὶ ὁ μὲν ἀρχιδιάκονος καὶ ὁ κανστρήσιος ἀπέρχονται ἔμπροσθεν τῆς ἁγίας Τραπέζης; καὶ προσκυνήσαντες ἴστανται ἀναμένοντες...καὶ τέλος κατελθὼν (ὁ ἀρχιερεὺς) ἀπ' αὐτῆς (τῆς κρηπίδος) ἐδύρισκε τὸν ἀρχοντα καὶ τὸν κανστρήσιον ἐκεῖσε ἐσιῶντας καὶ χειροκρατούμενος ὑπ' αὐτῶν ἀπέρχεται, τοῦ διακόνου προπορευομένου...ὁ μὲν κανστρήσιος ἀφαιρεῖ τὸ ὠμοφόριον τοῦ ἀρχιερέως, εἶτα λαμβάνει ἐκ τοῦ κανστρησίου τὸ κοντάκιον... (ὁ ἀρχιερεὺς) ἐπιδίδωσι τὸ κοντάκιον τῷ κανστρησίῳ καὶ ἀνέχει τὸ φαινόλιον τοῦ ἀρχιερέως ὁ κανστρήσιος...καὶ ἐπιτήθησιν αὐτῷ ὁ κανστρήσιος τὸ ὠμοφόριον»· καὶ περαιτέρω «δίδωσι (ὁ ἀρχιερεὺς) τὸ κοντάκιον τῷ κανστρησίῳ· μετὰ δὲ τὸ δοξάσαι τοὺς ψάλτας ἔρχεται ὁ κανστρήσιος καὶ δίδωσι τῷ ἀρχιερεῖ τὰ πηνία»²⁰. Καὶ ὁ Ψευδο - Κωδινὸς ὁ Κουροπαλάτης εἰς τὸ: «Περὶ ὀφφικίων τῆς Μ. Ἐκκλησίας» παρέδωκε τὸν κανστρίσιον εἰς τὴν δευτέραν πεντάδα τῶν πατριαρχικῶν ἀρχόντων, κρατοῦντα τὸ κανστρίον τῶν θυ-

¹⁷) Φ. Κουκουλές, ΕΕΒΣ 10, 1933, σσ. 159 - 160.

¹⁸) Κατὰ ταῦτα ἡ λέξις ἔχει σχέσιν μὲ τὸ κανοῦν, ἢ τὸ κάνιστρον. Ἡ λέξις κάνιστρο, τὸ (ἐπὶ καλάθιου) δημόδης σήμερον.

¹⁹) Ἐδημοσιεύθη ὑπὸ Γενναδίου Ἀραμπατζόγλου, μητροπολίτου Ἡλιουπόλεως καὶ Θείρων, Φωτίειος Βιβλιοθήκη, Μέρος Δεύτερον, ἐν Κων)λει 1935 σσ. 235 - 240.

²⁰) Φωτίειος Βιβλιοθήκη Β' σσ. 235, 236, 237, 240.

μιαμάτων, ἀλλάσσοντα τὸν ἀρχιερέα κλπ.^{20α}. Ὡστε ὁ κανστρήσιος, ἢ κανστρήσιος, ἐνδύει τὸν ἀρχιερέα, κρατεῖ τὸ θυμιατόν, δίδει εἰς τὸν ἀρχιερέα τὸ εἰλητόν (κοντάκιον) καὶ τὰ δικηροτρύκηρα (πηνία) κλπ. ἀνεγίνωσκε δὲ καὶ τὸ τῆς Μ. Τρίτης Εὐαγγέλιον, ἐνὶ λόγῳ τὰ τοῦ νῦν Μεγάλου Ἐκκλησιαάρχου τοῦ Οἰκουμενικοῦ θρόνου τελεῖ καθήκοντα²¹. Ἐάν ἦτο ἱερεὺς ἢ διάκονος δὲν διασαφηνίζεται. Γνωρίζομεν ὅμως ὅτι τὴν 28ην Ὀκτωβρίου 1696 ἐν ἐγγράφῳ Ἀρτηνῶν πρὸς ἄρχοντας Ἐνετίας ὑπογράφεται «*Ἰωάννης ἱερεὺς ὁ Καστρίσιος καὶ ἐσχέτης σας*»²². Ἐφ' ὅσον τὸ ὀφφίκιον ἐδίδετο εἰς ἐγγάμους ἱερεῖς, ἦτο εὐκόλον νὰ ὀνομασθοῦν τὰ τέκνα των *Καστρήσιοι* (πρβλ. τὰ ἐπώνυμα: Παπᾶς, Ἀρχιμανδρίτης, Διάκος, Ἀναγνώστης, Οἰκονόμος, Σακελλάριος, Ἱερομνήμων κ.λ.π.). Οὕτω συναντῶμεν τὸ 1789 *Δοῦκαν Καστρίσιον*²³, Πάτριον ἀρχιμανδρίτην τοῦ ιζ' αἰ. *Δανιὴλ Καστρήσιον*²⁴ καὶ τοὺς ἐκ Σταγῶν *Ἰωάννην Καστρήσιον* καὶ τὸν υἱὸν του *Νικόλαον*, ἀγιογράφους, φιλοτεχνήσαντας προσωπογραφίας τῶν κτιτόρων τοῦ ναοῦ Ἀγίου Στεφάνου Μετεώρου²⁵. Τὸ ἐπώνυμον Καστρίσιος ἀπαντᾷ τέλος εἰς Χανιά καὶ Ζάκυνθον^{25α}.

Συμφώνως πρὸς τ' ἀνωτέρω, ὁ Ἰππόλυτος ἀνήχθη εἰς τὸν βαθμὸν τοῦ ἐπισκόπου, διατελέσας πρὶν ἱερεὺς, ὀνόματι Ἰωάννης, κανστρίσιος ἀγνωστον ποίας ἐπισκοπῆς. Ἄν ὅμως κρίνωμεν ἐκ τῆς πληροφορίας περὶ τῆς γνωριμίας του μὲ τὸν Θεοδοσίον Ζυγομαλᾶν, ἴσως τὸ ἀξίωμα τοῦτο εἶχεν ἐν τῷ Πατριαρχείῳ Κων)λεως.

Ὅντως ὑπάρχει δημοσιευμένον ἐγγραφοῦν συνοδικὸν τοῦ 7056 (=1547) ἔτους «*Letterae Synodicae latinizantes Graecos excommunicantes, Constantinopoli confectae*»²⁶, τὸ ὁποῖον «*ἐγγράφη κατὰ μῆνα Νοέμβριον τοῦ Ἱζς' ἔτους ἰνδ. ῥ'*». Εἰς τὸ ἐν λόγῳ ἐγγρα-

^{20α}) Ράλλη καὶ Ποτλή, Σύνταγμα τῶν θείων καὶ ἱερῶν κανόνων Ε', Ἀθήνησιν 1855 σσ. 531 - 532, 536 - 537.

²¹) Πρβλ. Μητροπολίτου Ἡλιουπόλεως καὶ Θείρων Γενναδίου, Ἱστορία τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου Α', Ἀθήναι 1953 σ. 396.

²²) Miclosich - Müller, Acta et Dipl. 3, σ. 278.

²³) Πρβλ. Β. Μυστακίδην, ΕΦΣΚ 27, 1900, σ. 386.

²⁴) Πρβλ. Περ. Γ. Ζερβέντην, Βυζαντις 2, 1911 - 1912, σσ. 281-296, Ἀπίθανον ἴσως οὕτως νὰ ἦτο ἀρχιμανδρίτης καὶ νὰ εἶχε συγχρόνως καὶ ὀφφίκιον κανστρινσίου.

²⁵) Ἀνακοίνωσις Π. Ζωγράφου ΕΕΒΣ Γ', 1926, σσ. 359 - 360.

^{25α}) Πρβλ. Στ. Ξανθοῦδίδην, ἐν Λαογραφίας 7, 1923, σ. 377 καὶ Λ. Χ. Ζώην, Λεξικὸν Ζακύνθου ἐν τῇ λέξει.

²⁶) Notice Biographique sur Jean et Théodore Zygomalas, par M. Émile Legrand professeur à l'école des Langues Orientales, (Paris 1889), σσ. 150 - 154.

φον υπογράφεται «ὁ κανστροίσιος τῆς μεγάλης ἐκκλησίας Ἰωάννης ἱερεὺς» (sic)²⁷. Ἐὰν εἶναι οὗτος ὁ Ἰππόλυτος, ἤδη ἀπὸ τοῦ 1547 κανστροίσιος καὶ ἱερεὺς, δὲν δύναμαι νὰ βεβαιώσω, ἀλλ' οὐδὲ ν' ἀποκλείσω. Εἰς θετικὴν περίπτωσιν, ἡ ἡλικία του δὲν πρέπει νὰ ἦτο μικρότερα τῶν 22 - 25 ἐτῶν, ὅποτε τῷ 1593 θὰ ἦτο ἐβδομηκοντοῦτης.

III. ΕΠΙΣΚΟΠΟΣ ΜΗΘΥΜΝΗΣ

Ἐκ τῶν ἐπὶ τῶν βιβλίων του σημειωμάτων καὶ ἐξ ἄλλων εἰδήσεων σχετικῶν πρὸς τὴν μετάρθεσίν του εἰς Χίον, εἶναι βέβαιον ὅτι ὁ Ἰππόλυτος διετέλεσε μητροπολίτης τῆς ἐν Λέσβῳ Μηθύμνης. Πότε ἀκριβῶς χειροτονήθη ἄγνωστον. Ὑπὸ τὴν ιδιότητά του ταύτην ἐστάλη εἰς Χίον διὰ νὰ ἐνεργήσῃ ἀνακρίσεις κατὰ τοῦ ἐκεῖ μητροπολίτου Γαβριὴλ Καλικαντζάρου²⁸. Ὁ Ἰππόλυτος ἐδικαίωσε τὰ παράπονα τῶν Χίων καὶ ὁ Γαβριὴλ ἀπεμακρύνθη.

Σχετικῶς πρὸς τὴν τοιαύτην ἀποστολὴν, ὁ Χῖος Μανουὴλ Μάξιμος γράφων πρὸς τὸν πρωτονοτάριον τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας Θεοδοσίον Ζυγομαλᾶν²⁹, λέγει περὶ τοῦ Ἰππολύτου: «*εὐεργέτης τῆς ἐμῆς ἀνεφάνη πατρίδος, ἄριστα τὸν κατὰ τοῦ Καλικαντζάρου ἀγῶνα ἐνοησάμενος τε καὶ διαπραξάμενος*» καὶ ζητῶν «*ἡπιόν τινα καὶ σοφίας ἐμπλεων*» μητροπολίτην, εὐρίσκει τὸν «*Ἰππόλυτον, ἄνδρα καλὸν τε κάγαθὸν καὶ Μουσῶν τρέφειμον, ὡς καὶ αὐτὸς ἀκριβῶς οἶσθα*». Τοῦτον παρὰ τοῦ ἡμετέρου δεσπότου προσδοκῶμεν ἐαντοῖς ἡγεμόνα...»³⁰.

Ὡστε ἡ ἀποστολὴ τοῦ Ἰππολύτου δὲν ὑπῆρξεν εὐκόλος, ἀφοῦ ἐχρειάσθη ν' ἀγωνισθῆ κατὰ τοῦ Καλικαντζάρου. Πότε ὅμως ἐγένεν αὕτη καὶ πότε ἠκολούθησεν ἡ ἐκ Μηθύμνης εἰς Χίον μετάρθεσις; Τὸ γράμμα τοῦ Μανουὴλ Μαξίμου χρονολογεῖται ἀπὸ Χίου δ' ἐπὶ δέκα ἐλαφρηβολιῶνος (= 14 Φεβρουαρίου) ἄνευ ἔτους. Ὁ Κ. Ἄμαντος εἶκασεν ὅτι ἀφοῦ εἰς σ. 506 τῆς Turcograecia τοῦ Crusius «ἀναφέρονται τὸ 1575 μεταξὺ τῶν σοφῶν ἀνδρῶν τῆς ἐποχῆς καὶ ὁ μητροπολίτης Χίου Γαβριὴλ καὶ ὁ μητροπολίτης Χίου Ἰππόλυτος», ἐκ τούτων φαίνεται ὅτι πάντως ὁ Ἰππόλυτος διωρίσθη τὸ 1575 κατὰ τὸ αὐτὸ δὲ ἔτος ἔφυγεν ὁ Γαβριήλ»³¹. Ἀλλὰ προσεκτικωτέρα ἀνάγνωσις τῆς Turcograecia δεικνύει, ὅτι ὁ Crusius κατέγραψε διαφόρους ἀρχιερεῖς ὑπὸ διαφόρους (ἢ καὶ ἄνευ οὐδεμιᾶς) χρονολογίας. Τοὺς δὲ τῆς Χίου ὡς ἀκολούθως:

²⁷) Ἐλθ' ἀνωτ. σ. 154.

²⁸) Περὶ τούτου ὁ Κ. Ι. Ἄμαντος, Ἑλληνικά 4, 1931, σ. 47.

²⁹) Μ. Crusius, Turcograecia σσ. 253 - 254.

³⁰) Ἐκ τῆς φράσεως «ὡς καὶ σὺ αὐτὸς ἀκριβῶς οἶσθα» φανερὸν ὅτι ὁ Ζυγομαλᾶς ἐγνώριζε προσωπικῶς τὸν Ἰππόλυτον.

³¹) Ἑλληνικά 4, 1931, σ. 48 σημ. 1.

«ὁ μητροπολίτης Χίου, γαβριήλ, 1575. in Augusto.

ὁ χίου μητροπολίτης Ἰππόλυτος».

Κυμαίνονται δ' αἱ ἐν σσ. 506 - 507 τῆς Turcograecia ἀναγραφαὶ μεταξὺ τῶν ἐτῶν 1575 καὶ 1577 ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ, εὗρηται δὲ μεταξὺ αὐτῶν (σ. 506) καὶ «ὁ μηθύμνης νεόφυτος». Κατὰ ταῦτα ἡ ἐπιστολὴ τοῦ Μανουὴλ Μαξίμου δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ ἐγράφη τῷ 1575 κατὰ Φεβρουάριον, ἀφοῦ ἀσφαλῶς κατὰ τὸν Αὐγουστον τοῦ αὐτοῦ ἔτους ὁ Ἰππόλυτος διετέλει ἐτι Χίου. Δοθέντος δ' ὅτι ὁ Ἰππόλυτος εὗρηται τῷ 1577 ἀσφαλῶς Χίου, ὡς ἔξ ἐπιγραφῆς χρονολογημένης τῷ 7085 «ὁ ταπεινὸς μητροπολίτης Χίου Ἰππόλυτος»⁸², ἡ ἐπιστολὴ πρέπει νὰ εἶναι ἢ τῆς 14ης Φεβρουαρίου 1576 ἢ τῆς 14ης Φεβρουαρίου 1577. Ἐπειδὴ ὁμως ὁ Γαβριήλ Καλικάντζαρος καθηρέθη οὐχὶ τὸ 1575 ἢ 1576 ἀλλὰ μόλις τὸ 1577⁸³, ἔπεται ὅτι τόσον ἡ ἀποστολὴ τοῦ Ἰππολύτου Μηθύμνης εἰς Χίον, ὅσον καὶ ἡ ἀπομάκρυνσις τοῦ Γαβριήλ ἐκ τῆς ἐπισκοπῆς Χίου ἔλαβεν χώραν τὸν χειμῶνα τοῦ 1576 - 1577 καὶ ἐν συνεχείᾳ τὴν μὲν ἐπισκοπὴν Χίου κατέλαβεν ὁ Ἰππόλυτος, εἰς δὲ τὴν Μηθύμνης ἐξελέγη ὁ ὑπὸ τοῦ Κρουσίου ἀναφερόμενος Νεόφυτος. Πράγματι ὁ Θεοδ. Ζυγομαλάς εἰς περιοδεΐαν του ἀνὰ τὸ Αἰγαῖον, παραγγελία τοῦ Ἱερεμίου Β' ἐπιχειρηθεῖση^{83α}, τῆς ὁποίας ἔναρξιν ἔκαμε τὴν 10ην Ὀκτωβρ. 1576, εὗρίσκει τῆς μὲν Χίου μητροπολίτην τὸν Ἰππόλυτον, τῆς δὲ Μηθύμνης τὸν Νεόφυτον^{83β}. «Ὁ Χίου ταπεινὸς μητροπολίτης Ἰππόλυτος», πρέπει νὰ ὑπέγραψεν οὕτω τῷ 1577.

IV. ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΗΣ ΧΙΟΥ

Προβληματικὰ εἶναι καὶ τὰ τῆς παραμονῆς τοῦ Ἰππολύτου εἰς Χίον. Ἡ μετάθεσις του ἐγένετο ἐπὶ πατριάρχου Ἱερεμίου τοῦ Β' κατὰ τὴν πρώτην αὐτοῦ πατριαρχεΐαν (1572 - 1579). Ἐπόμενον ἦτο ὅτι ὁ Ἰππόλυτος δὲν θὰ ἦτο ἀρεστός εἰς τὸν διάδοχον τοῦ Ἱερεμίου Μητροφάνην Γ'⁸⁴, ὑπὸ τοῦ ὁποίου καὶ καθηρέθη. Ὁ Μητροφάνης οὗτος, Καισαρείας τὸ πρῖν, ἀνῆλθεν εἰς τὸν θρόνον τὸ πρῶτον ἢ εὐθύς ἢ μετὰ τὸν Ἰανουάριον 1565 καὶ παρέμεινε μέχρι τῆς 4 Μαΐου 1572. Κα-

⁸²) Γεωργίου Ζολώτα, Ἐπιγραφαὶ Χίου ἀνέκδοτοι, Ἀθηνᾶ 20, 1908, σ. 305.

⁸³) Κ. Ἀμαντος, Ἑλληνικά 4, σ. 47, ὁ ὁποῖος θεωρεῖ ὅτι τὸ 1575 ἐπαύθη καὶ τὸ 1577 καθηρέθη, ἀλλὰ τοῦτο δὲν εἶναι ὀρθόν, διότι οἱ ἀρχιερεῖς κατὰ βιβλαζόμενοι τοῦ θρόνου καθηροῦντο.

^{83α}) Legend, Notice biographique sur Zygomalas, σ. 187.

^{83β}) Legend, Ἐνθ' ἄνωτ. σ. 199.

⁸⁴) Ἡ σουλτανικὴ διαταγὴ τῆς ἐξορίας ἐξεδόθη τὴν 7ην Ἀπριλίου 1573. Πρβλ. Σάρδεων Γεργανόυ, Συμβολὴ εἰς τοὺς Πιτρχ. Καταλόγους...Α' σ. 43.

ταβιβασθείς τοῦ θρόνου, ἔλαβεν εἰς ζωάρκειάν του τὰς μητροπόλεις Λαρίσης καὶ Χίου, ἐξ ὧν τηρήσας δι' ἑαυτὸν τὴν δευτέραν (Χίου), ἐπώλησε τὴν Λαρίσης ἀντὶ χιλίων φλωριῶν. Πεπαυμένος διέμενεν ἐν ἀρχῇ ἐν Χάλκῃ, ἀλλ' εἶτα ἐξωρίσθη εἰς Ἅγιον Ὄρος⁸⁵. Τότε, μετὰ τὴν ἐξορίαν του, θά τοῦ ἀφηρέθη καὶ ἡ κάρπωσις τῆς ἐπισκοπῆς Χίου καὶ ὑπὸ τοῦ Ἱερεμίου ἐστάλη ὡς Χίου ὁ Γαβριὴλ (πάντως οὐχὶ τῷ 1571, ὅτε ὑποθέτει ὁ Ἄμαντος, ἀλλὰ μετὰ τὸ 1572). Εἶχεν ἐπομένως εἰδικὸν ἐνδιαφέρον διὰ τὴν νῆσον καὶ εἰς αὐτό, πιθανῶς τὴν πλήρωσιν τῆς μητροπόλεως ὑπὸ Ἱερεμίου τοῦ Β', ὀφείλεται ἡ προσωπικὴ πρὸς τὸν Ἱππόλυτον ἀντίθεσις του. Ὁ Μητροφάνης Γ' ἀνῆλθε τὸ δεύτερον εἰς τὸν οἰκουμενικὸν θρόνον τὴν 29ῃν Νοεμβρίου 1579, ἀπέθανε δ' ἐπὶ τοῦ θρόνου τὴν 9ῃν Αὐγούστου 1580⁸⁶. Κατὰ τὸ ὀλιγόμηνον αὐτὸ διάστημα ἐνήργησε τὴν καθαίρεσιν τοῦ Ἱππολύτου καὶ ἐζήτησεν ὅπως αὐτὴ ἐπικροτηθῇ ὑπὸ τῶν Χίων. Τὴν σχετικὴν ἀλληλογραφίαν διέσωσεν ὁ Crusius. Εἰς ἐπιστολήν του ὁ Χίος ἱατρός Ἰωάννης Κορέσης πρὸς τὸν αὐτὸν ὡς ἄνω Θεοδόσιον Ζυγομαλάν, ζητεῖ, ὅπως ληφθῇ ὑπὸ τοῦ πατριάρχου μέριμνα διὰ νὰ διοικηθῇ εἰς τὸ μέλλον ἡ Χίος ὑπὸ ἐντοπιῶν ἀρχιερέως, ἀποστελλομένου ἐκ τῆς βασιλευούσης, «ὅπως τύχωμεν τοῦ καλῶς προσησομένου αὐτόθεν Χίου»⁸⁷. Τὸ ἔγγραφον τοῦτο ἀπευθύνεται πρὸς τὸν Μητροφάνην Γ', ἐγράφη δ' ἀπὸ Χίου Αὐγούστου ε'. Δεδομένου ὅτι τὴν 5 Αὐγούστου 1579 ἐπατριάρχευεν ἀκόμη ὁ Ἱερεμίας Β', τὴν δὲ 5 Αὐγούστου 1581 ὁ Μητροφάνης Γ' ἦτο πρὸ πολλοῦ νεκρός, ἡ 5 Αὐγούστου δύναται νὰ εἶναι μόνον τοῦ 1580. Ἐγράφη δ' ἐπὶ τῇ ὑπὸ τοῦ πατριάρχου ἀναγγελίᾳ τῆς καθαίρεσεως τοῦ Ἱππολύτου, ἡ ὁποία κατὰ ταῦτα θὰ εἶχεν ἀποφασισθῇ τὸν Ἰούλιον τοῦ 1580, καὶ ἐγνωστοποιήθη διὰ πατριαρχικοῦ γράμματος πρὸς τοὺς Χίους, τὸ ὁποῖον «οὐ μόνον...τὴν τοῦ Ἱππολύτου καθαίρεσιν καταγγέλλει, ἀλλὰ καὶ ὅπερ πάσαι ἡμῖν ἐφετὸν ἦν καὶ δι' ὁπολλάκις ἐκέταται...γεγόναμεν,....ὅπως σὺφρονος καὶ κοσμίου καὶ κατὰ θεὸν ζῶντος τύχωμεν ἀρχιερέως»⁸⁸. Ζητεῖται δ' ἐν συνεχείᾳ, ὅπως εἰς ἕκ τῶν δύο Χίων τῶν ὑπηρετούντων ἐν τοῖς πατριαρχείοις «ὁ ὀσιώτατος τῆς σῆς παναγιότητος κελλάριος καὶ ἕτερος ὀνόματι Θεόφιλος»⁸⁹, προκριθῶν

διὰ τὴν μητρόπολιν Χίου.

Τὴν ἀναφορὰν ταύτην οὐδέποτε ἀνέγνωσε Μητροφάνης ὁ Γ', τοῦ

⁸⁵) Μητροπ. Σάροδεων Γερμανοῦ, Συμβολὴ εἰς τοὺς Πατριαρχικοὺς Καταλόγους Κων/λεως ἀπὸ τῆς ἀλώσεως καὶ ἐξῆς, ἐν Κων/λει 1938 Α' σ. 86 καὶ 40 - 48, 48 - 60, ὅπου τὰ κατὰ τοὺς δύο τοῦτους πατριάρχας.

⁸⁶) Turcograecia σ. 307.

⁸⁷) Turcograecia σ. 283.

⁸⁸) Αὐτόθι.

ὁποίου ὁ θάνατος ἐπῆλθε τετραήμερον μετὰ τὴν σύνταξιν αὐτῆς. Τοῦτο ἐρμηνεύει διατι ἡ καθαιρέσεις δὲν ἴσχυσαν, ὁ Ἰππόλυτος παρέμεινεν ἐν Χίῳ, καί, ἀντενεργῶν εἰς τ' ἀποφασισθέντα, ἔγραψεν οὐχὶ πρὸς τὸν Μητροφάνην, οὐδὲ πρὸς τὸν διαδεχθέντα αὐτὸν Ἱερεμίαν Β', ἐξόριστον τέως, ἀλλὰ πρὸς τοὺς ὀφφικιαλίους τῆς Μ. Ἐκκλησίας³⁹. Τὸ χαρακτηριστικὸν τοῦτο κείμενον τοῦ Ἰππολύτου ἀναδημοσιεύω ἐν τέλει τῆς παρουσίης μελέτης. Διὰ τοῦ γράμματος τούτου 23 Σεπτεμβρίου (1580) παραπονεῖται ὁ Ἰππόλυτος ὅτι δὲν ἔτυχεν ἀπαντήσεως ἀπὸ τοὺς ὀφφικιαλίους (εἰς τοὺς ὁλοίους καὶ προηγουμένως εἶχεν ἀσφαλῶς γράψει), ὑπόσχεται ὅτι θὰ θεραπεύσῃ τοῦ λοιποῦ τὰς ζητήσεις των (οἰκονομικὰς βεβαίως): «καὶ εἰ οὐκ ἐτελέσαμεν ἕως νῦν, ἀπὸ τοῦδε ἐκτελέσομεν, ὅσον τὸ κατὰ δύναμιν»⁴⁰. Καὶ χρηματικὸν τι ποσὸν στέλλει ὁ Ἰππόλυτος γράφων: «Υποδέχεσθε δὲ καὶ ὡς ὁ Χριστὸς τῆς χήρας τὰ δύο λεπτά, τὰ χάριν ἐθλογίας σιελόμενα παρ' ἡμῶν μετὰ (=διὰ) τοῦ ἡμετέρου ἐντιμοιότητος ἐκκλησιαάρχου παπᾶ κυρίου Μιχαήλου τοῦ Ἐλεμβούρκου»⁴¹. Ἐκ τῶν ἀνωτέρω φαίνεται ὅτι ὁ Ἰππόλυτος δὲν εἶχε προλάβει ν' ἀπομακρυνθῇ τῆς Νήσου, ἐπομένως ἡ καθαιρέσις του δὲν εἶχεν ἐκτελεσθῇ, καὶ διετήρει πιστὸν τὸν τῆς Χίου Μέγαν Ἐκκλησιαάρχην⁴².

Ἡ ἐπάνοδος τοῦ Ἱερεμίου Β' εἰς τὸν θρόνον ἐτακτοποίησε τὰ πράγματα. Εἰς γράμμα του πρὸς τοὺς «ἐντιμοιότατους κληρικούς, θεοσεβάστους ἱερεῖς καὶ χορηγίους ἀρχοντίας Χίου»⁴³ ἐκήρυξε τὰς σχετικὰς πρὸς τὸν Ἰππόλυτον ἀποφάσεις τοῦ προκατόχου του «ἀκύρους καὶ ἀνισχύρους» καὶ ἀφωρισμένον τὸν ἀκολουθοῦντα αὐτάς.

Ἄλλ' αἱ ταλαιπωρίαί τοῦ Ἰππολύτου δὲν ἔληξαν. Τὸ 1585 ὁ πρῶην Κων)λεως Ἱερεμίας ὁ Β', ἐξόριστος εἰς Ρόδον, ζητεῖ τὴν Χίον «πρὸς ἀνάπανσιν διὰ τὰ χρειώδη» αὐτοῦ, ἐπειδὴ ὁμοῦς ὁ πατριάρχης Θεόληπτος θὰ προέβαιεν εἰς τὴν τοιαύτην παραχώρησιν μόνον ἐπὶ τῷ ὄρφ τῆς ὀριστικῆς παραιτήσεως τοῦ ἐξορίστου πατριάρχου ἀπὸ τὴν ἐπιδίωξιν πατριαρχείας, τὸ πρᾶγμα ματαιοῦται καὶ ὁ Ἰππόλυτος ἐξακολουθεῖ παραμένων εἰς Χίον⁴⁴. Φαίνεται δ' ὅτι ἔκτοτε παραμένει ἀνενόχλητος

³⁹) Καὶ εἰς τὰς δύο πεντάδας τῶν ἀρχόντων πλὴν τοῦ καστρινεῖου, ὃν δὲν προσφωνεῖ.

⁴⁰) Turcograecia σ. 305.

⁴¹) Αὐτόθι.

⁴²) Οὗτος δὲν ὑπογράφει τὴν κατὰ τοῦ Ἰππολύτου ἐν Turcograecia σσ. 283-285 ἀναφορὰν τῶν Χίων καὶ τῶν ὀφφικιαλίων τῆς μητροπόλεως Χίου.

⁴³) Παχὺς, Χιακὰ Χρονικά 6, 1926, σ. 189.

⁴⁴) Κ. Ν. Σάθρα, Βιογραφικὸν Σχεδιάσμα περὶ Ἱερεμίου Β', ἐν Ἀθήναις 1870, σσ. 154 - 156.

μέχρι τοῦ 1592, διότι ἢ κατὰ τὰ ἔτη αὐτὰ ἀλληλογραφία του δεικνύει αὐτὸν ὡς ἐνεργὸν μητροπολίτην Χίου⁴⁵. Μικρὰν μόνον διακοπὴν ὑποθέτουν περὶ τὸ 1590, ὅτε, κατὰ τὴν τρίτην πατριαρχεῖαν Ἰερεμίου τοῦ Β' (1586 - 1595) ὑπογράφει ὡς μητροπολίτης Χίου τὸ 1590 Μητροφάνης <ὁ Λίβυστρος>⁴⁶ συνοδικόν τι γράμμα⁴⁷. Ὑποτίθεται δ' ὅτι, ἀφοῦ ὁ Ἰππόλυτος προσφωνεῖται κατὰ Σελτ. 1591 ὑπὸ τοῦ Λουκάρεως ὡς Χίου, ἐπανῆλθεν εἰς τὴν μητρόπολιν ταύτην πρὸς τῆς ἡμερομηνίας ταύτης, ἐὰν βεβαίως εἶχε νομίμως ἀπομακρυνθῆ⁴⁸.

Κατ' ἐμὲ κριτὴν ἢ μονήρης μαρτυρία δὲν εὐσταθεῖ. Εἰς τὴν tabula IV τοῦ συγγράμματος τοῦ Regel, ὅπου ἢ φωτοτυπία τοῦ ἐγγράφου τοῦ 1590, ἀναγινώσκω οὐχὶ ὁ Χίου Μητροφάνης, ἀλλὰ ὁ Χίου μητρο<πολίτης...>.

Ὁ χρόνος καὶ οἱ λόγοι τῆς ἀπομακρύνσεώς του ἐκ τῆς μητροπόλεως Χίου ὑποσημαίνονται ἐν ἐπιστολῇ Μελετίου τοῦ Πηγαῦ πρὸς αὐτὸν γραφείση ἐκ Κων)λεως τὸ 1593 : « Ἄλλ' εἰ σὺ ἐχθρῶν ἐπιηρείαις τῆς ἔδρας κατεβιάσθης ἀδίκως τῆς ἱεράς, πραγμάτων ἀπήλλαξαι. . . ἔχεις δὲ καὶ ποῖ τραπεῖς, τὰ τῆς εὐσεβείας οὐδὲν ἦτιον ἐνδείξει⁴⁹ τοῦτο μὲν τοῖς θεοπνεύστοις ἐπαγρυπνῶν γράμμασι, τοῦτο δὲ δι' ὧν καὶ πράττεις καὶ λέγεις, χειραγωγῶν τοὺς πεπλανημένους»⁵⁰. Ὁ Ἰππόλυτος δὲν φαίνεται ὅτι προσεπάθησε νὰ ἐπανέλθῃ εἰς τὴν μητρόπολιν του. Ἀποστολὴν ἄλλην εὗρεν ὠφελιμωτέραν, ὅπως μεταβῆ εἰς Κρήτην καὶ ἐκεῖ προσφέρῃ τὰς ὑπηρεσίας του εἰς τὸ στεροῦμενον ἀρχιερέων ὀρθόδοξον πλήρωμα. Εἶναι γνωστόν, ὅτι οἱ Ἐνετοὶ ἀπηγόρευον τὴν μόνιμον διαβίωσιν ἐν Κρήτῃ ὀρθοδόξων (Ἑλλήνων) ἀρχιερέων, φοβούμενοι ὑποκίνησιν ἐκ μέρους των ἐπαναστάσεως ἢ ἄσκησιν φιλοτουρκικοῦ πολιτικῆς⁵¹, καὶ ὅτι ἢ προσπάθεια πρὸς συγκρότησιν τοπικῆς ὀρθοδόξου Συνόδου ἀπέτυχεν. Ἐπομένως μόνον κατ' ἐξαιρέσειν ἠδύνατο νὰ διαμείνῃ ἀρχιερεὺς ὀρθόδοξος ἐν Κρήτῃ, κρυπτόμενος ἢ ἀπρακτῶν ἢ ἀνεκτὸς ἀπλῶς ὑπὸ τῶν ἐντοπίων. Ἄνοχὴν φαίνεται ὅτι ἐπέδειξαν

⁴⁵) Πρβλ. τὸν περαιτέρω Πίνακα τῆς ἀλληλογραφίας τοῦ Ἰππολύτου.

⁴⁶) Ἄσχετος πρὸς Μητροφάνην Γ' οἰκ. πατριάρχη († 1580). Πρβλ. "Αμαντων, Ἑλληνικά 4, 1931, σ. 50.

⁴⁷) Regel, Analecta Byzantino-russica I, Sanct Peterburg 1876 σ. 90.

⁴⁸) Περὶ τούτου ἀμφιβάλλει καὶ ὁ Ἄμαντος, Ἐνθ' ἄνω.

⁴⁹) Ἄντι ἐνδείξεως, ὡς ἐδημοσιεύθη.

⁵⁰) Νέα Σιών 13, 1913, σ. 71, πρβλ. περαιτέρω.

⁵¹) Ἡ Τουρκία ἀπεναντίας ἐπέτρεπε τὴν ὑπαρξίν ἀρχιερέων Ἑλλήνων καὶ ὀρθοδόξων εἰς τὰς ὑπ' αὐτῆς κατεχομένας ἑλληνικὰς ἐπαρχίας τῆς Ἀνατολῆς, μόλις δὲ ἐπάτησεν εἰς τὴν Κρήτην (1645) ἀποκατέστησε τὸ κύρος τοῦ οἰκουμηνικοῦ θρόνου ἐν τῇ μεγαλονήσῳ.

οἱ Ἐνετοὶ πρὸς τὸ πρόσωπον τοῦ Ἰππολύτου, διὰ τε τὴν ἡλικίαν καὶ τὰς ἀγαθὰς πρὸς αὐτὸν σχέσεις ὑποκειμένων εἰς τὴν Γαληνοτάτην ἱεραρχῶν.

Πάντως ἐν Κρήτῃ, καὶ δὴ τῷ διαμερίσματι τοῦ Χάνδακος, εὗρέθη ὁ Ἰππόλυτος κατὰ τὸν θάνατον καὶ τὴν κηδεῖαν τῆς Εὐλογίας μοναχῆς (κατὰ κόσμον Εὐγενίας) ἀδελφῆς τοῦ περικλεοῦς πατριάρχου Ἀλεξανδρείας Μελετίου τοῦ Πηγᾶ, προέστη δὲ τῆς νεκρωσίμου ἀκολουθίας. Τούτου ἔνεκεν ὁ Μελέτιος ἠὲχαρίστησε τὸν τε μητροπολίτην καὶ τοὺς συμμετασχόντας ἡγουμένους «*Ἰππολύτῳ τῷ πανιερωτάτῳ πρῶν Χίου καὶ τοῖς πανοσιωτάτοις ἡγουμένοις... Νικηφόρῳ Ἀρχαδίου*⁵³, *Λαυρεντίῳ Βροντηρίου...*», πάντας δ' ἀποκαλεῖ ἐκεῖ «*ὄμοπατρίους*» ἐπιβεβαιῶν τὴν ἐκ Κρήτης καταγωγήν τοῦ Ἰππολύτου⁵⁴. «*Τὸν αὐτὸν δὲ τρόπον καὶ ἡμεῖς, Κρητῆς ἔμοι οὐκ εὐνομώτατοι μόνον (καθὼς ἡμᾶς γεραίροισι τῆς ἔξω σοφίας οἱ τρόφιμοι) ἀλλὰ καὶ τῆς ὀρθοδόξου παιδείας γνήσιοι παῖδες, παιδείας τε καὶ ἄλλης ἀρετῆς πεπληρωμένοι, θεραπευέγκατέ μου τὰς ὁδύνας, τὰ σπλάγχνα, τὴν καρδίαν, κηδεύσαντες γύναιον ὄσιον*⁵⁴.

Αἱ ἐνδείξεις αὗται εἶναι αἱ τελευταῖαι περὶ τῆς ὑπάρξεως τοῦ Ἰππολύτου, οὐ μόνον ἐν Κρήτῃ ἀλλὰ καὶ ἐν ζωῇ.

V. Η ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΙΠΠΟΥΛΤΟΥ ΓΝΩΜΗ ΤΩΝ ΣΥΓΧΡΟΝΩΝ ΤΟΥ

Ἐπῆρξε λίαν κολακευτικὴ, ἂν κρίνωμεν ἀπὸ τὴν ἀλληλογραφίαν του.

Οὕτω, Γεώργιος ὁ Αἰτωλός⁵⁵ ἔγραφεν: «*Οὐ γὰρ ἔγνω πειροσασθαί σου, τοῦ δημοσθενικῆς εὐποροῦντος γλώττης· οὐ μόνον, ὅτι πάλαι τοῦτο ἀπειπεῖν ἠθέλησαμεν, ἀλλ' ὅπως ἐπιστολῇ σου ἐντυχῶν συνοργιάσασθαί σοι δυνηθῶ, τῷ τὴν σοφίαν τῶν πάλαι οὐδὲν διαφέροντι*». Καί: «*Ἐγὼ ἤνικα τὸ κλεινόν σου γράμμα ἐκομισάμην...νάρκη μου ταῖν χεροῖν ἐπεισέφρησε τότε, καὶ ἀνελιξάμενος, ὄσης εὐμουσίας καὶ ἀττικισμοῦ εἶθρον ἀνάπλεων*»!⁵⁶

⁵³) Πρόκειται περὶ τῆς μονῆς Ἐπανωσήφη.

⁵⁴) Περὶ τῆς ἐπιστολῆς πρβλ. περαιτέρω, καὶ ΔΙΕΕ 1, 1883, σσ. 58 - 60. Περὶ τῆς κηδεῖας τῆς Εὐλογίας πρβλ. Ν. Β. Τωμαδάκη, Νικηφόρος ἡγούμενος Ἀρχαδίου καὶ πρωτοσύγκελλος τοῦ πατριαρχικοῦ θρόνου Ἀλεξανδρείας «Κρητικὴ Ἔστια» τεύχος 6, Σεπτ. 1949, σσ. 6 - 7.

⁵⁴) ΔΙΕΕ 1, 1883, σ. 59.

⁵⁵) ΕΦΣΚ ΙΖ', 1886, σ. 62. Τὰς αὐτὰς περιόδου φράσεις μετεχειρίσθη μετὰ ταῦτα ὁ Ἰππόλυτος εἰς τὴν πρὸς Λούκαριν ἐπιστολὴν του Legend, BH de XVII s. IV. 1896, σ. 213.

⁵⁶) Χιακὰ Χρονικά 6, 1926, σ. 137 εἰς τὸν στίχον 2 ἀντὶ ἐυφρονίως ἔγραψα

Ἐπιστολῆς δὲ πρὸς τὸν Ἰππόλυτον ἔπονται οἱ κάτωθι στίχοι, ὀφειλόμενοι εἰς κάλαμον Κρητός :

*Αὔδαέ μοι παιρὶς, αὔδαε, Κρήτα, τίς σε φιλάει;
τίς τέκνων γλυκερῶν εὐφρονέως σέβεται;
πάντας δ' ἐκδικούς φίλους μόνον ἢ δ' ἔρατεινούς
ἀσπάζου δῶρα πλεῖστα χαριζομένη⁵⁷.*

Χαρακτηριστικά εἶναι ὅσα ὁ Λούκαρις γράφει πρὸς τὸν Ἰππόλυτον, σημειωθέντα ἤδη⁵⁸, καὶ ἡ ἀπάντησις τοῦ Ἰππολύτου, γράψαντος καὶ δίστιχον ἐν τέλει ποίημα εἰς τὸν Κωνσταντῖνον⁵⁹. Ἄλλὰ καὶ αὐτὸς ὁ Πηγᾶς ἐκφράζεται περὶ τῆς θεολογικῆς μορφώσεως καὶ τῆς δυνατότητος τοῦ Ἰππολύτου νὰ καταστῇ ὠφέλιμος : « Ἄλλ' εἰ σύ, ἐχθρῶν ἐπηρεαίαις τῆς ἔδρας κατεβιάσθης ἀδίκως τῆς Ἱεραῆς, πραγμάτων ἀπῆλλαξαι... ἔχεις δὲ καὶ ποῖ τραπεῖς, τὰ τῆς ἀσεβείας οὐδὲν ἦτιον ἐνδείξεις· τοῦτο μὲν τοῖς θεοπνεύστοις ἐπαρῶντων γράμμασι, τοῦτο δὲ δι' ὧν καὶ πράττεις καὶ λέγεις χειραγωγῶν τοὺς πεπλανημένους »⁶⁰.

Καὶ κατὰ Μανουὴλ Χῖον γράφοντα εἰς Ζυγομαλᾶν, « τὸν Ἰππόλυτον φημὶ ἄνδρα καλὸν κάγαθὸν καὶ μουσῶν τροφίμον, ὡς καὶ αὐτὸς ἀκριβῶς οἶσθα »⁶¹.

Πάντας ὁμοῦ τοὺς γράψαντας περὶ Ἰππολύτου ὑπερβαίνει εἰς ἔπαινον αὐτὸς ὁ σύγχρονός του Martinus Crusius γράψας περὶ αὐτοῦ ἐξ ἀφορμῆς τῆς ἐπιστολῆς του τῆς δημοσιευθείσης ἐν Turcograecia (σ. 306) τὰ ἐπόμενα : « Est caetero quin ea admodum erudita, et humanitatis reverentiaequae plena. Fortassis Graecia hodie non multos ita doctos viros habet ».

VI. ΑΛΛΗΛΟΓΡΑΦΙΑ

1.—*Τοῖς σοφωτάτοις καὶ λογιωτάτοις καὶ ἐντιμοτάτοις κληρικοῖς τῆς τοῦ Θεοῦ Μεγάλης Ἐκκλησίας...*

Incipit : Τὸ τῆς ἡχοῦς ὑστερόφωνον...

Desinit : Ἐρρωσθε σὺν πίσῃ ἐν Θεῷ εὐτυχία. Μαιμακτηριῶνος

εὐφρονέως διὰ τὸ μέτρον, καὶ εἰς τὸν στίχον 3 ἀντὶ ἔρατεινοῖς, ἔρατεινοῦς διὰ τὸ νόημα.

⁵⁷) Πρβλ. ἀνωτέρω σ. 37.

⁵⁸) Legend, Ἐνθ' ἀνωτ. σ. 214.

⁵⁹) Νέα Σιών 13, 1913, σ. 71.

⁶⁰) Turcograecia σ. 253.

⁶¹) Περὶ τοῦ Γεωργίου Αἰτωλοῦ (1525 - 1580) πρβλ. σὺν ταῖς ἄλλαις τὴν μελέτην τοῦ D. Russo Gheorghe Etolianul ἐν τῷ πρώτῳ τόμῳ τοῦ Studii Istoricе Greco - Române opere postume, Bucuresti 1939, σσ. 37 - 43.

κ' ἐπὶ γ' φθίνοντος. † Χίου ταπεινὸς μητροπολίτης Ἰππόλυτος καὶ κατὰ πάντα ἡμέτερος ἐν Χριστιῶ ἀδελφός.

M. Crusius, Turcograecia σσ. 304 · 6.

2.—Ἰππολύτω τῷ πανιερωτάτῳ Χίου Κωνσταντίνος <ὁ Λούκαρις> εὖ πράττειν.

Incipit: Ἐίδει μὲν ἡμᾶς τὴν τοῦ Θαμύριδος τοῦ Θρακὸς ἀκηκοότις τελευτήν, ὃς ταῖς μούσαις οὐκ ἐδυγχῶς ἀνεφθέγγετο, σιγὴν τιμῆσαι τὰ μέγιστα.

Desinit: Αἰδῆς δὲ ἔγνωκε πρὸς ὑμᾶς ἀφικέσθαι· οὐ γὰρ αὐτῷ θέμις τοῖς ἐν Παταβίῳ σοφοῖς τὰ συνηθείας ποιήσασθαι. Ἐρρωσο. Ἐνετίθην, μαιμακτηριῶνος, ἀφ' ἧ' (= Σεπτέμβριος 1591).

Legend, BH XVII s. IV, 1896, σσ. 208.

3.—Ἰππόλυτος Κρής, ὁ ταπεινὸς Χίου ἐπίσκοπος τῷ ἔλλογιμοτάτῳ κυρίῳ Κωνσταντίνῳ τῷ Λουκάρι εὖ πράττειν.

Incipit: Ὁ τοῖς γράμμασί σου τῷ ὄντι κέντρον πειθοῦς ἔπεισι καὶ χάριτος θέλξειν ἐνεισὶν τοῖς ἀναγινώσκουσι...

Desinit: ὁ γὰρ τοῦ Κροίσου θησανρὸς τῶν πεμπομένων γραμμάτων σου ἦτιον... Ἐλαφηβολιῶνος δις δέκα ἐπὶ τρισὶ φθίνοντος (ἀφ' ἧβ') [23 Φεβρ. 1592].

Legend, BH XVII s. IV, 1896, σσ. 212 - 214. Γ. Ζολώτας Ἀθηνᾶ 20, 1908, σ. 206.

4.—Τῷ πανιερωτάτῳ μητροπολίτῃ Χίου καὶ σοφωτάτῳ ἀνδρὶ Κυρίῳ Ἰππολύτῳ τῷ Καστρικίῳ Κωνστ. ὁ Λούκαρις εὖ πράττειν.

Incipit: Ὁ Μνησάρχου Πυθαγόρας ὁ Σάμιος, ὁ τοῦ Φερεκύδου ἀκροατῆς ὁ ἐπίσημος...

Desinit: Αὐτὰ γὰρ ἡμῖν οἰονοῦν θυμηρέστερα κέρονται. Ἐρρωσο. Ἐνετίθην, μεταγεινιῶνος βε.

Ε. Σιδερίδης, Χιακὰ Χρονικὰ 6, 1926, σ. 186. Πρβλ. Ζολώτας, Ἀθηνᾶ 20, 1908, σ. 306.

5.—<Ἀωνύμου> Ἰππολύτῳ τῷ πανιερωτάτῳ Χίου καὶ σοφωτάτῳ ἀνδρὶ εὖ πράττειν.

Incipit: Μὴ θαυμάσης εἰ δοκῶ φορτικὸς τῇ σῇ παιδείᾳ συχνὰ ἐπιστέλλων...

Desinit: εἰ γὰρ καὶ μακρὰ τὰ γράμματα, σιωπῆς γε τυγχάνει μακρότερα. Ἐρρωσο. Ἐνετίθην.

Ε. Σιδερίδης, Χιακὰ Χρονικὰ 6, 1926 σσ. 186 - 187.

6.—<Ἀωνύμου> Τῷ πανιερωτάτῳ μητροπολίτῃ Χίου κυρίῳ Ἰππολύτῳ τῷ Καστρισίῳ ἀνδρὶ σοφωτάτῳ χαίρειν.

Incipit: Ἐδάκρουσά πως τὴν γῆν καὶ τὴν τύχην ὡς οἶον κατεμέμφθη.

Desinit: τότε γὰρ μάλιστα εὐφρανθήσομαι, ὅταν τῆς ὑμετέρας περιτύχω. Ἐρρωμένος μοι διαβίῃς, πανιερώτατε δέσποτα.

Ξ. Σιδερίδης, Χιακά Χρονικά 6, 1926, σ. 187.

7.—Τῷ πανιερωτάτῳ ἀρχιεπισκόπῳ Χίου κυρίῳ Ἰππολύτῳ Μάξιμος <Μαργούνιος, Κυθήρων ἐπίσκοπος>.

Incipit: Ἀρίωνα τὸν Μηθυμαῖον. ..

Desinit: Ἐνείηθεν, βοηδρομιῶνος ἐβδόμης ἰσταμένου κατὰ τὸ 1591 ἔτος τὸ Σωτήριον.

Ξ. Σιδερίδης, Χιακά Χρονικά τεύχος 6, 1926, σσ. 188 - 189. Πρβλ. Ch. Astruc, Κρητικά Χρονικά 3, 1949, σ. 223 (No 43).

8.—Ἰππολύτῳ πρώτῳ Χίου <ὁ Ἀλεξανδρείας Μελέτιος Πηγᾶς>.

Incipit: Σὺ μὲν δὴ τῆς ἱερᾶς φιλοσοφίας ἐχόμενος καὶ ἐν μέσοις οἷς ἔφης ἀλγεινοῖς φιλοσοφεῖς οὐκ ἀκαίρως.

Desinit: Ἐρρωσο ἐν Κυρίῳ, τιμιώτατε. Ἐν Κωνσταντινουπόλει ἀφ' ἧγ' (=1593).

Κλέοπας Ν. Κοικυλίδης, Νέα Σιών 13, 1913, σ. 71.

9.—Ἰππολύτῳ τῷ πανιερωτάτῳ πρώτῳ Χίου σὺν τοῖς πανοσιωτάτοις ἡγουμένοις...μετὰ παντὸς τοῦ Χριστιανύμου λαοῦ, ἀνδρῶν τε καὶ γυναικῶν, τῆς θεοφυλάκτου Κρήτης...

Incipit: Γνωσθή μοι καὶ πρώτῳν πολλαχόθεν ἢ πρὸς ἡμᾶς τῆς ὑμετέρας εὐλαβείας ἀγάπη...

Desinit: Ἰωάννου τοῦ Ἐλεήμονος, πατριαρχῶν Ἀλεξανδρείας καὶ πάντων τῶν ἁγίων ἀμήν. Ἐν Ἀλεξανδρείᾳ 1596.

Ἰ. Σακκελίων, ΔΙΕΕ 1, 1883 σσ. 58 - 60 ἀριθ. 18'. Ἡ χρονολογία παρὰ Ἀ.γ. Νινολάκη, Ἡ πρὸς τοὺς Κρητὰς ἀλληλογραφία Μελετίου τοῦ Πηγῶ, ἐν Χανίοις 1908 σσ 41 - 43 (ὅπου ἀνοδημοσιεύεται μετὰ πολλῶν σφαλμάτων).

10.—Τῷ πανιερωτάτῳ καὶ πανσοφωτάτῳ μητροπολίτῃ Φιλαδελφίας κυρίῳ Γαβριήλ ὁ ταπεινὸς μητροπολίτης Χίου Ἰππόλυτος ἐν Χριστῷ χαίρειν καὶ ἐν πᾶσι εὐτυχεῖν.

Incipit: Αἰ τῶν ἀγαθῶν ἀνδρῶν ἀντιλήψεις δένδροσιν εἰκόασιν...

Desinit: σύγγνωθι πρὸς βίον γράφοντι.

J. Lamius, Diliciae Eruditorum. Gabrieli Severi et aliorum Graecorum recentiorum Epistolae...Florentiae 1754, σσ. 52 - 53.

11.—Ἀνεπίγραφος <Γραβριήλ Σεβῆρος τῷ Ἰππολύτῳ Χίου>.

Incipit: Τὴν πολὺν ἐξαίρουσαν ἡμᾶς, μᾶλλον δέ σε τὸ τοῦ ἀρχιερέως...

Desinit : Τὰ περὶ τὴν τεσσαρακοστὴν ἀσχολουμένοις καὶ εἰς τὴν φυσικὴν οὐράνιον ὅσον ὁσημέραι φροντίζουσι.

J. L a m i u s, "Ενθ' ἄνωτ. σσ. 81 - 82.

- 12.—Τῷ πανιερωτάτῳ καὶ σοφωτάτῳ μητροπολίτῃ Φιλαδελφείας κυρίῳ ὑμετέρῳ κυρίῳ Γαβριήλ, ὁ ταπεινὸς Χίου Ἰππόλυτος, ἐπίδοσιν πνεύματος ἁγίου.

Incipit : Τὴν μετὰ τῆς προσηκούσης δορυφορίας καὶ αἰδοῦς ...

Desinit : ἐπιρρῶνε ἡμᾶς ταῖς πρὸς δέον ἐπιδροσδέτοις ἐντιυξέσιν.

J. L a m i u s, "Ενθ' ἄνωτ. σσ. 91 - 93.

- 13.—Τοῖς πανιερωτάτοις καὶ θεοφιλεστάτοις, σοφωτάτοις τε καὶ λογωτάτοις ἀρχιερεῦσι ἐν ἁγίῳ πνεύματι ἀγαπητοῖς ἀδελφοῖς καὶ συλλειτουργοῖς κυρίῳ Γαβριήλῳ τῷ Φιλαδελφείας καὶ κυρίῳ Μαξίμῳ Κυθήρων τῷ Μαργουνίῳ, ὁ ταπεινὸς Ἰππόλυτος ἐπίδοσιν πνεύματος ἁγίου.

Incipit : Τρέχει μὲν πᾶς εἰς τὴν ἄνω βοήθειαν...

Disinit : καὶ γονυκλιτῶ<ς> τὰς τὸ δεσποικὸν σῶμα αἰρούσας πανευλαβῶς κατασπάζομαι. Μαιμακτηριῶνος δέκα ἐπὶ τρισὶ φθιροντος.

J. L a m i u s, "Ενθ' ἄνωτ. σσ. 93 - 94.

- [13α.—...Χίος Μιχαήλῳ τῷ Σοφριανῷ εἰς πρότιν

Incipit : Ἐς Ρώμην ἐληλυθὼς ἄρτι, μόλις ὀφθαλμοῖς ἐπειθόμην...

Desinit : Οὕτω δουλοπρεπῶς καὶ ἀνελεύθεροι ἐλέσθαι βίον ἔρρωσο. Ἐκ Ρώμης Ἰουλίῳ ζ' ἰσταμένου.

J. L a m i u s, "Ενθ' ἄνωτ. σσ. 195 - 197, ἐπάγων : «Hic forte est Hippolytus Chius, cuius alias litteras superius edidimus». Τοῦτο παντάπασιν ἀυθαίρετον, δεδομένου ὅτι ὁ Ἰππόλυτος οὔτε Χίος ὑπῆρξεν οὔτε εἰς Ρώμην ἐταξίδευσεν.]

- 14.—Γεώργιος Αἰτωλὸς Ἰππολύτῳ Μηθύμνης

Incipit : Ἀτικουρογῆ τὸν λόγον πρὸς σὲ τὸν περιττὸν τὴν σοφίαν πέμπειν, ταυτὸν τῇ παροιμίᾳ «γλαῦκας εἰς Ἀθήνας».

Desinit : κατακλητὶ καὶ ἀηδῶν ἀηδόνα.

Ἄ. Παπαδόπουλος Κεραμεύς, Συμβολὴ εἰς τὴν Ἱστορίαν τῆς Νεοελληνικῆς Φιλολογίας. Μέρος Πρῶτον περιλαμβάνον ἐπιστολάς λογίων ἀνδρῶν τῆς ις' καὶ ιζ' ἑκατονταετηρίδος, ΕΦΣΚ ΙΖ', 1886, σσ. 50 - 93, ἐν σσ. 61 - 62.

- 15.—<Τῷ αὐτῷ Ἰππολύτῳ ὁ αὐτὸς Γεώργιος>.

Incipit : Ἡ τοῖς γράμμασί σου κέντρον πειθοῦς ἔπεσι, καὶ χάριτος θέλ<γ>ητρον ἐνίησι τοῖς ἀναγινώσκουσι,

Desinit : Ὁ γὰρ τοῦ Κροίσου θησαυρὸς τῶν πεμπομένων γραμμάτων ἦιτων.

Ἄ. Παπ. Κεραμεύς, Ἐνθ' ἀνωτ. σ. 62.

Ε Π Ι Σ Τ Ο Λ Ω Ν Σ Υ Γ Γ Ρ Α Φ Ε Ι Σ

Διτωλὸς Γεώργιος 14, 15.

Ἀνώνυμος 5, 6.

Ἰππόλυτος (Μηθύμνης, Χίου, πρώην Χίου) 1, 3, 10, 12, 13.

Λούκαρις Κωνσταντῖνος (Κύριλλος) 2, 4.

Μαργούνιος Μάξιμος 7.

Πηγᾶς Μελέτιος 8, 9.

Σεβήρος Γαβριήλ 11.

Ε Π Ι Σ Τ Ο Λ Ω Ν Π Α Ρ Α Λ Η Π Τ Α Ι

Ἐκκλησίας Μεγάλης (Κων/λεως) κληρικοὶ 1.

Ἰππόλυτος Χίου (κλπ.) 2, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 11, 14, 15.

Λούκαρις Κωνστ. (Κύριλλος) 3.

Μαργούνιος Μάξιμος 13.

Σεβήρος Γαβριήλ 10, 12, 13.

VII. Η ΕΠΙΣΤΟΛΗ

Τοῖς σοφωτάτοις καὶ λογιωτάτοις καὶ ἐντιμοτάτοις μεγάλοις κληρικοῖς τῆς τοῦ Θεοῦ Μεγάλης Ἐκκλησίας⁹².

Τοῖς σοφωτάτοις καὶ λογιωτάτοις καὶ ἐντιμοτάτοις κληρικοῖς τῆς τοῦ Θεοῦ Μεγάλης Ἐκκλησίας, τῷ μεγάλῳ οἰκονόμῳ, τῷ μεγάλῳ λογοθέτῃ, τῷ μεγάλῳ σκενοφύλακι, τῷ μεγάλῳ σακελλαρίῳ καὶ τῷ μικρῷ λογοθέτῃ, τῷ νομοφύλακι, τῷ δικαιοφύλακι, τῷ πρωτοροταρίῳ, τῷ πρωταποστολεαρίῳ, φιλιτάτοις, Ἰππόλυτος ταπεινὸς ἐν ἀρχιερεῦσιν τῆς Χίου ἐπιτελεῖν καὶ ἐν Κυρίῳ χαίρειν.

Τὸ τῆς ἡχοῦς ὑπεροφῶνον ἀντήχημά ἐστι πάντως φωνῆς ἐκφω-
 10 ρουμένης τυχὸν κατὰ φάραγγα, ἢ ἄλλον τόπον συνέχειαν, διεργου
 μένης ὁμως τῷ μεταξὺ διασιήματι. Εἰ γὰρ καλήσει τις πρὸς ἰσό-
 πεδον οὐκ ἂν ποιεῖ ἀντήχησιν πνεῦμα τὸ ἐκπεμφθὲν⁹³ διατί; ὅτι ἐκεῖ
 ἐνεργεῖται ἡ φωνὴ τῷ τοῦ τόπου κοιλώματι, ἐγκλεισμένη δὲ τῷ κοι-
 λώματι καὶ πρὸς ἑκάτερα τὰ μέρη προσηπταίουσα, ἐκεῖνον ἦχον δι-
 15 ηρθρωμένον δίδωσιν ἀνηχεῖν ὅποσον ἐκ τοῦ καλήσαντος ἐδέξατο ἡ
 κοιλάς. Ἰσόπεδον δὲ, καθότι πλατὺ ἐστι καὶ ἀστενοχώρητον, συμ-
 πλατύνει τὸ φθέγμα καὶ τὴν τῆς λαλιᾶς διασκεδάσει συνέχειαν⁹⁴ καὶ
 τὸ εἰς μέρη διαιρεθὲν καὶ σκεδασθὲν εἰς λεπτὰ πῶς ἀναστραφεῖ
 ὅλον πρὸς τὸν καλήσαντα καὶ ἀνακλασθεῖ πρὸς τὸν φθεγγάμενον;

⁹²) Ἐξωτερικὴ ἐπιγραφή τῆς ἐπιστολῆς.

20 *Τί μοι βούλεται ταῦτα; Τοῦ ἡμετέρου, φεῦ, γένους ἠτυχηκότος ἐν λόγοις, εὐστυχώτατοι καὶ ἀνθηροσοτιμώτατοι ἐν σοφίᾳ καὶ λογίῳ-
τητι τῇ ἐνούσῃ κατάκως δυνάμει καὶ ποσότητι καὶ ἐνεργείᾳ καὶ
ποιότητι, ἐν Χριστῷ τῷ Θεῷ ἀδελφοὶ ποθεινότατοι καὶ φίλοι πιστό-
25 τατοι καὶ σύντροφοι λόγων καὶ ἐνλείων⁶³ γεννήτορες, τὰ στερευνιώ-
ἤτορ καὶ ἄγνοι τὸ δέμας καὶ δοθοὶ τὸν τρόπον καὶ τὰ ἤθη εὐκό-
σμητοι, κατὰ τὸ διπλοῦν καὶ κοινὸν ὄνειαρ, τοῦτέστι τοῖς οἷς ἂν ἐγ-
γίνητε καὶ οἷς ἐπιστείλητε, ἠχῆσαμέν ποτε ὡς εἷς τινα φάραγγα τὰς
φιλικάς ἀκοάς· βαθεῖται δὲ καὶ ἀνθρώπων αἱ ἀκοαὶ καὶ ἔλικας ἔ-
30 χουσαι καί, ὡς οὖτω φάναι, κοχλοειδεῖς. Καὶ τὰς αἰτίας ταύτης
τῆς πλάσεως οἴδατε ἡμῶν ἀκριβέστερον, ἅτε δὴ ἐμφιλοχωρήσαντες
εἰς ἐπαρκῆς καὶ αὐτάρκειαν τοῖς τοῦ Σταγειροῦθεν ἐν τοῖς περὶ ψυ-
χῆς περὶ ἀκοῆς θεωρήμασι. Καὶ οὐκ ἀντηκούσαμεν ἀντιφωνήματα,
ἀλλ' ἐν ἰσοπέδῳ λαλήσαντες ὑστεροφωνίαν οὐκ ἐδεξάμεθα, εἰ μὴ τι
35 οὐκ ἀπέδωκαν οἱ λαβόντες, καίτοι πρὸς ἀμφιλαβεῖς καὶ βαθείας
ἀκοάς ἐφθεγγάμεθα. Μὴ ποτε δὲ ὅτι ὀρωμεν ἀχρόνως, ἀκούομεν
δὲ ἐν χρόνῳ καὶ παρὰ τοῦτο χρονίζουσι τὰ ὑμέτερα ἀντηχήματα; Εἰ
γὰρ οὐδὲν ἄλλο ἐστὶ φωνὴ ἀλλ' ἢ πληξίς ἀέρος ἢ ἀήρ πεπληγμέ-
νος, φωνεῖ δὲ πρὸς αὐτὸν οὐδὲ εἰς πρὸς δὲ τὴν πόρρω κατὰ ἀπό-
40 στασιν, αὕτη δὲ χρόνον δεῖται πρὸς ἀντιπομπὴν τῆς φωνῆς, εὐλο-
γυν ὡς ὁ παρὰ χώραν οἰκῶν καὶ μακροτέρου χοῦται χρόνον πρὸς
ἀντίφωνον. Τάλας δ' ἔσομαι καὶ ἑμαυτοῦ κατακλαύσομαι εἰς μὴ
ἀέλιπτος τὰ εὐαγγελικά παρ' ὑμῖν ἀντέγραπται: κορῶντι μὲν ὅσα
καὶ δι' ὀργάνων τινῶν τῶν θαυλεστέρων χάριτι⁶⁴ τὰς ὑμετέρας
45 ἀκοάς· μὴ ἐντυγχάνοντι δὲ γρηγορούσῃ τῇ θυρωρῷ δυνάμει ὑμῶν,
ὡς εἰσαγγελθεῖν τὰ ἠχήματα τῇ ψυχῇ καὶ πληρωθεῖν μου τὰ αἰτή-
ματα. Καὶ ἄλλως δέ μοι ἔκτιπος ἔρωσ τῶν ὑμετέρων γραμμάτων·
εἰμὴ σὰς⁶⁵ πάσχα ἠγοῦμαι τὴν ἡμέραν καὶ ἑορτὴν ἑορτῶν καὶ πανή-
γυριν πανηγύρεων ἔκτιοτε ἐν ἧ τὰ ἡμέτερα γράμματα δέχομαι, καὶ
50 ἐκ θλίψεως εἰς εὐθυμίαν διαβιβάζομαι καὶ ἀπὸ στενοχωρίας εἰς
πλατυασμόν.*

Ἄγε τοίνυν, πρὸς Θεοῦ, ἀδελφοὶ καὶ φίλοι πιστότατοι, τὸ ἀπὸ

⁶³) Ἡ μὴ ἀπαντῶσα εἰς τὰ λεξικά λέξις ἐνλείος ἐθησαυρίσθη, φαίνεται, ἀπὸ τὸν Ἰππόλυτον ἐκ ποιητικῆς τινος κειμένου.

⁶⁴) Χάριτην Crusius.

⁶⁵) «Εἰμὴ σὰς» ἀκατανόητον, οὕτω ἐτύπωσεν ὁ Crusius καὶ ἀφῆκεν ἀμετάφραστον. Τὸ πρωτότυπον τῆς ἐπιστολῆς τὸ ὅποιον ἐχρησιμοποίησεν ὁ ἐκδότης ἦτο σφόδρα κακογραφημένον! «Autographum sane acuto calamo scriptum, ali cubi loctum difficile est». Turcograecia, σ. 306.

τοῦδε δαφιλεύετέ μοι τὰ γράμματα. Ὑποδέχεσθε δὲ καί, ὡς ὁ Χριστός τῆς χήρας, τὰ δύο λεπτά τὰ χάριν ἐνλογίας στελλόμενα παρ' ἡμῶν μετὰ τοῦ ἡμετέρου ἐντιμοτάτου ἐκκλησιάρχου παπᾶ κυρίου Μιχαήλου τοῦ Ἐλεαβούρκου, ὃν καὶ συνδράμειτε κατὰ πάντα, ἀξιῶ. καὶ δηλοποιεῖτε ἡμῖν γραφικῶς, ἀντιβολῶ, πᾶν τὸ ἐκ τῶν ὧδε ὑμῖν καταθύμιον. Καὶ εἰ οὐκ ἐτελέσαμεν ἕως νῦν, τὸ ἀπὸ τοῦδε ἐκτελέσομεν, ὅσον τὸ κατὰ δύναμιν.

60 Ἔστω τοῦ λοιποῦ ταῦτα, εἰ μὴ γε βούλεσθε ὡς πενθοῦντας ἡμᾶς πορεύεσθαι καὶ ὡς σκνθρωπάζοντας.

Ἐρρωσθε σὺν πάσῃ ἐν Θεῷ εὐτυχία

Μαιμακτηριῶνος κ' ἐπὶ γ' φθίνοντος

† Χίου ταπεινὸς μητροπολίτης Ἰππόλυτος καὶ κατὰ πάντα ὑμέτερος ἐν Χριστῷ ἀδελφός⁸⁸.

Ἀθῆναι, Μάρτιος 1953.

ΝΙΚΟΛΑΟΣ Β. ΤΩΜΑΔΑΚΗΣ

⁸⁸) Δὲν ἐσημειώθησαν παρατοπισμοὶ τινες καὶ ἀβλεψίαι τυπογραφικαὶ τῆς ἐκδόσεως τοῦ Crusius αἱ ὁποῖαι ἐπανωρθώθησαν.